

Рецензія на книгу *Війна, мир і насильство: чотири християнські погляди*

War, Peace, and Violence: Four Christian Views. By Copan, Paul. [edition unavailable]. InterVarsity Press, 2022. 240 p.; ISBN: 978-1-5140-0234-6; \$26.00.

Валерій СЕКІСОВ

Українська євангельська теологічна семінарія, Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-7782-716X

Пол Копан (Ph.D, Marquette University) – християнський богослов, апологет і письменник, що працює у царині аналітичної філософії. Він є професором Palm Beach Atlantic University (Флорида, США), де обіймає кафедру філософії та етики. Пол Копан є автором або редактором понад сорока книг, включаючи такі роботи, як: *Is God a Moral Monster?*, *Is God a Vindictive Bully?*, *The Routledge Companion to Philosophy of Religion*, *The Naturalness of Theistic Belief*, *Creation out of Nothing*, *Philosophy of Religion: Classic and Contemporary Issues* та багатьох інших. На жаль, книги Пола Копана ще не перекладені українською.

Книга *Війна, мир і насильство: чотири християнські погляди* за редакцією Пола Копана зачіпає поза сумнівом актуальні, а у нашому випадку, і болючі теми – війни, миру та насильства. Релевантність цієї роботи пов'язана не лише з жахливими реаліями повномасштабної, загарбницької з боку Росії війни, що триває, але й з особливими викликами зумовленими її впливом та відчайдушною спробою, зокрема українських євангельських церков, проживати та осмислювати цей новий *modus vivendi*. Не в останню чергу, сприяє такому осмисленню й обрана авторами та редактором методологія – йдеться про мультиперспективний погляд, що дозволяє долучитись до розмови представникам різних християнських богословських традицій, навіть тоді, коли лінії розлому не збігаються з деномінаційними та конфесійними кордонами, що співіснують, конфліктують та доповнюють одна одну у той же самий час.

Важливість дослідження та прочитання такої книги не лише у пошуку вищих моральних орієнтирів та відповідних аргументів на користь тих чи інших позицій, адже у більшості випадків в українському богословському просторі сторони визначились стосовно власних принципів та цінностей. Йдеться як про окремі спільноти, так і цілі об'єднання церков чи деномінації. Але важливим залишається дослідити можливість та шляхи, яким чином війна та

досвід радикальної несправедливості й насильства можуть бути описані у богословський спосіб.

Такий поліфонічний підхід, на мою думку, має ряд переваг: по-перше, допомагає розширити богословську перспективу, сприяючи, таким чином, подоланню минулого, коли багатьом євангельським спільнотам був притаманний некритично успадкований пацифізм, влучно охарактеризований Михайлом Черенковим як прагматичний спосіб виживання у тоталітарній державі. Книга стимулює увагу та закликає до конструктивної дискусії через включення до поля зору сучасного читача різних богословських дискурсів стосовно війни.

По-друге, книга допомагає усвідомити, що годі й очікувати сьогодні на прості відповіді на важкі питання. Вимоги релевантного богословського дискурсу – це діалогічність, що передбачає уміння слухати опонента, однак не лише слухати, але й навчатись, збагачуючи та поглиблюючи, таким чином, власну традицію. Попри тривалі спроби різноманітних релігійних центрів та інституцій монополізувати той чи інший богословський дискурс, сьогодні здається неможливим “утримання богословських позицій” поза діалогом та визнанням поліфонічної природи істини. Цінність подібної праці ще й в тому, що така робота нагадує нам – не існує простих відповідей на складні запитання, що стосуються життя, смерті, війни та миру, а також спільного блага.

По-третє, усе ще існує необхідність подолання упереджень стосовно основних підходів до богословської проблеми опису війни. Це стосується і пацифізму, і концепції “справедливої війни” чи християнського реалізму. Книга за редакцією Пола Копана дає можливість говорити самим за себе представникам цих напрямів, критикувати та доповнювати один одного.

Мета цієї книги – порівняння та вирізнення чотирьох, можливо, найбільш впливових богословських перспектив стосовно війни, миру та насильства. Власне книга складається з чотирьох розділів – частин, що послідовно репрезентують чотири позиції. Кожен розділ містить не лише презентацію ключових ідей, але й відповіді опонентів – по три на кожен розділ відповідно. Таким чином, погляди прибічників “справедливої війни” тут межують з позицією пацифізму, християнського реалізму та менш відомого широкому колу церковно-історичного підходу. Кожен з них зачіпає важливі питання, що стосуються природи людини, радикального зла та права на насильство. Так, прибічники теорії справедливої війни наголошують на важливості дотримання та пошуку справедливості, що стосується насамперед природи Бога, як милосердного та справедливого. З іншого боку, світ являє собою той контекст у якому справедливість – надто дефіцитний товар. Один з героїв цієї частини – знаний письменник та богослов К. С. Льюїс, сам будучи ветераном війни, стверджував – здоровий глузд та Писання закликають християн до захисту вразливих. Ще одне переконання поєднує останніх з представниками християнського реалізму – війна не є граничним, “останнім” злом, адже наслідки байдужості до справедливого устрою можуть бути гіршими аніж війна. Зло не можна толерувати у ситуації, коли його не можливо уникнути.

У другій частині представлено богословське та історичне обґрунтування пацифізму. Поза будь-яким сумнівом – прагнення миру важлива частина християнського покликання. Автор наголошує на цілому ряді текстів Нового завіту та найбільше на характері Христа, як взірці для наслідування кожного християнина. Але чи не має ставитись питання до якої міри? Чи існує межа, де імператив пацифізму набуває протилежного значення? Іншими словами – чи існує щось значно гірше аніж збройний спротив злу у моральному вимірі? Чи не повинні ми нагадувати, що пацифізм, як і будь-які інші високі ідеали християнського життя може за певних умов стати останнім сховком лицемірства та байдужості, або ж навіть ворожого задуму? Інформаційна війна, яку провадить Росія проти України, містить також численні спроби маніпуляції суспільною думкою. Відомі випадки розсилання повідомлень з закликами до складання зброї, що обґрунтовується відповідними біблійними текстами та супроводжувались закликами чинити спротив мобілізації, не в останню чергу, це адресувалось священнослужителям різних церковних громад. Опоненти пацифізму справедливо зауважують – існування пацифістської держави годі й уявити, адже така держава проіснує не більше двадцяти хвилин.

Третій розділ присвячений християнському реалізму, що тісно пов'язаний із метафорою “брудних рук.” Прибічників цього підходу об'єднує песимізм стосовно природи людини, а також неможливість дотримання справедливості у час війни. За своїм характером будь-яка війна є місцем високих вчинків, а також воєнних злочинів. Однак такі передумови, не є достатньою підставою для відмови від участі у протистоянні злу – християни покликані до солідарності з тими, хто потерпає від несправедливості.

Нарешті, церковно-історичний підхід, особливий через критичний потенціал, спрямований, насамперед проти теорії справедливої війни та пацифізму як заснованих на Писанні підходах. Автор звертає увагу на важливість герменевтики, адже виправдати окремим біблійним текстом можна будь-яку позицію стосовно війни. Так, пацифізм був частиною християнського вчення, коли нова віра, по суті, була лише сектою, однак швидка зміна дискурсу, яку можна прослідкувати на прикладі Лактанція, підтверджує – пацифізм неможливо узгодити з позицією влади та сили. Таким чином, поняття справедливої війни бере початок з правління Костянтина, коли церква набуває нового статусу – церкви усієї імперії. Сучасний привілей, коли християни можуть брати участь у розбудові держави має надто коротку історію, і повною мірою стає можливим лише з появою ліберальних демократій.

Попри те, що автори окремих розділів вдаються до гострої полеміки, уважне прочитання допомагає побачити спільне та зв'язки, що поєднують здавалось би діаметрально протилежні підходи. Обсяг та характер книги, на жаль, не дозволяє заглибитись в обговорення окремих аргументів. Годі й намагатись за допомогою подібної книги вибудувати когерентну позицію, що підсилить аргументацію тієї ж або іншої доктрини. Більш перспективним, здається, є спроба побудови певної ієрархії ідей, що б увібрали в себе краще від різних підходів, розглянутих вище.

Замість висновку, слід зробити кілька зауважень. Здається, попри присутній фундаментальний виклик глибокого та всебічного дослідження Св. Писання, перед відповідальною спільнотою є виклик і у тому, щоб відповісти на ряд запитань, що напряму пов'язані з нашим становищем сьогодні. Саме такі запитання, значною мірою, оминули автори даної книги.

Перш за все, критично важливим питанням, що здатне допомогти нам зрозуміти та описати у богословський спосіб теперішні виклики, є наступне – яким чином радикальне зло виявляє себе у світі? Чи дійсно війна – це те останнє зло, якого слід запобігати за будь-яку ціну? Що гірше від війни? Побачене у визволених українських містах від Бучі до Ізюма дозволяє сказати – існують значно жахливіші речі, коли зло залишається непокараним: геноцидальна політика, масові вбивства мирних людей, жінок, дітей, людей похилого віку та людей з інвалідністю, через встановлення тиранічного правління, що може тривати кілька поколінь, адже тоталітарна ідеологія чи влада не може бути оскаржена, чи подолана у мирний спосіб. Саме це траплялось в українській історії ХХ ст. Наслідками безглузлого замирення може стати ще більша війна, а наступними цілями можуть стати інші, сусідні країни, або навіть початок світової війни, що буде завершений ядерним апокаліпсисом.

Інше важливе питання – яким чином слід розуміти солідарність та відповідальність або ж євангельськими словами: Хто мій ближній? Чи моя відповідальність обмежується моїми власними, приватним колом? Що є вищою цінністю для християнина: приватне слідування за Христом чи відвага солідарності з вразливими та тими, що потребують захисту? На мою думку, це питання важливе і на індивідуальному рівні та на рівні спільноти. У цьому випадку йдеться про важливість подолання модерністської дихотомії приватного і публічного, однак з перспективи того, що і в приватному є місце та простір публічному. З перспективи солідарності, де усі відповідальні за усіх – християни покликані бачити свої обов'язки у зовсім новому світі.

Нарешті останнє обирає кожен за себе – що є праведною дією у час війни? Молитва, гуманітарна і медична допомога? Капеланство, допомога військовим чи служба у війську? Варіантів може бути багато, але, на моє переконання, зло бездіяльності не є меншим злом від зла “брудних рук.” Чесні відповіді на ці запитання, на думку автора, допоможуть нам сьогодні не загубитись серед різноманітних спекуляцій та надмірних дискусій.

Valerii SEKISOV
Ukrainian Evangelical Theological Seminary

ORCID: 0000-0001-7782-716X

Надійшла до редакції / Received 30.05.2023
Прийнята до публікації / Accepted 22.06.2023